

КУЧИНКО
Михайло

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ВОЛИНІ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В XII-XIV СТОЛІТТЯХ

м. Луцьк

Волинь відігравала провідну роль у державотворчих процесах Волинсько-галицького князівства, а згодом – королівства. Видатні волиняни Роман Мстиславович, Данило і Василько Романовичі, Володимир Василькович, Мстислав Данилович, Юрій Львович та інші зробили дуже багато для розвитку держави.

Серед дослідників які в тій чи іншій мірі торкалися ролі Волині в державотворчих процесах варто згадати істориків Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, Ярослава Ісаєвича, Миколу Котляра, Ярослава Дашкевича, Олександра Головка та ряду інших. В залежності від політичних уподобань вони висловлюють різні, часто протилежні думки, що свідчить про складність проблеми і доцільність подальшої її розробки.

На базі аналізу писемних джерел та наявних історичних праць автор намагається дослідити роль Волині у створенні та подальшому розвитку держави Романовичів. Насамперед спробуємо відповісти на запитання: якщо виникла Волинсько-Галицька держава, то куди поділась Київська Русь? Чи є тут спадкоємність і якою була роль Волинської землі у цій державотворчій сфері? Політичний занепад Києворуської держави розпочався після смерті в 1132 р. сина Володимира Мономаха – Мстислава Великого. Волинська земля поступово входить з-під влади Києва, натомість утверджуються місцеві князі. Один з наймогутніших був нащадок Мономаха Роман Мстиславович (1170-1205 рр.). Саме він за умов послаблення державної влади київських князів зробив перший крок у зміцненні державності на Західній Русі, приєднавши в 1199 році Галицьку землю до Волинської і створив Волинсько-Галицьку державу. А відібравши в 1202 р. у свого колишнього тестя Рюрика Київський стіл, Роман став правителем Правобережної України – держави що простягалася від Карпат до Дніпра [1, 93-95]. За площею вона

дорівнювала „Священній Римській імперії”. Важливість утворення названої держави в історії України полягала в тому, що після ослаблення Києва вона протистояла узурпації традицій української державності з боку Володимиро-Суздальського князівства, яке претендувало на керівну роль у всій Русі. Новостворена держава під проводом іванованих волинських князів зі старшої лінії Мономаховичів стала законною наступницею Києворуської держави. Це була українська держава. За словами академіка М. Грушевського: „Київська держава, право, культура були утвором одної народності українсько-руської. Київський період перейшов... в галицько-волинський XIII ст., а потім в литовсько-польський XIV-XVI вв.” [3, 4, 5].

Історія Волинсько-Галицької держави достатньо висвітлена в низці праць [9], тому тут досить нагадати лише основні етапи її функціонування, наголошуючи на особливій ролі Волині в її формуванні. Творцем держави, як уже згадувалося, був володимирський князь Роман, однак після його загибелі в 1205 р. під Завихостом у Польщі [17, 66] на якийсь час на західноукраїнських землях настав занепад влади волинських князів. Та ненадовго, бо вже близько 1209 року двоюрідний брат Романа Мстиславовича краківсько-сандомирський князь Лешко Білий на прохання мешканців Берестя направив до них княжити молодшого сина Романа – Василька. Далі йому було надано в уділ місто Белз [5, 43]. Це був добрий початок, але перед дітьми Романа постало завдання повернути під свою владу всі землі, які зібрав в одну державу їх славний батько. Процес „збирання” земель тривав з 1215 по 1238 рік.

В 1215 р. Лешко Білий посприяв у передачі Романовичам міста Володимира [13, 731]. Володіння стольним градом допомогло їм об’єднати всі волинські землі. В 1217 р. Данило звільнив під поляків „Угровськ, і Верещин, і Столп’є, і Комов і всю Україну” [13, 732]. Далі, впродовж 1227-1228 років ним було зайнято Луцьк, Пересопницю і Чорторийськ [13, 751]. Зміцнивши свої позиції на Волині, в 1230 р. Данило займає Галич, але не зустрівши тут підтримки боярства покидає його і перебирається в Холм, який став столицею держави. Навіть пожежа 1256 р., яка знищила Холм і змусила Данила тимчасово покинути місто, не заставила короля переїхати в Галич, і він подався до брата Василька у Володимир [5,

45]. В 1238 році до складу Волинсько-Галицької держави Данило приєднав західноволинське місто Дорогичин над Бугом, відвоювавши його в рицарів-хрестоносців [13, 776]. Монгольське нашествя 1241 р. остаточно визначило провідну роль Волині в керівництві державою та захисті останньої як від татар, так і від литовців та ятвягів [13, 798-799, 810-813]. Необхідність оборони від останніх була причиною того, що своєю столицею князь обрав не Галич на Прикарпатті, а Холм на Волині.

Знаковою подією в історії України була коронація Данила Романовича наприкінці 1253 р. Від імені папи Інокентія IV його легат Опізо вручив князеві королівську корону, скіпетр та інші регалії. Показово, що коронація відбулася в Дорогичині на Волині. На думку знатного українського медієвіста О.Головка, ця подія стала апогеєм державного розвитку Волині, витoki якого сягають „Великого переселення народів” III – VII ст. [2, 4]. На карті з'явилася нова держава, котру в Європі називали Королівством Руси, на чолі якої стояв один з найавторитетніших тодішніх монархів. І саме в цей час намітилась різниця між ідеологією і орієнтацією Волинсько-Галицької держави на чолі з Данилом Галицьким та Володимиро-Суздальського князівства на чолі з Олександром Невським. В XIII ст. Руська земля стала полем битви двох цивілізацій. Якщо шведи і німці, проти яких боровся Олександр, уособлювали Європу, то монголо-татари, з якими постійно воював Данило, уособлювали Азію. Отже, в особі цих двох державних діячів постали один проти одного два різні світи – Європа і Азія. Якщо Україна своєю долею з часів Київської Русі і аж до кінця XVIII ст. була нерозривно пов'язана з Європою, то Росія розвивалась як деспотія східного (азіатського) типу.

Коронація Данила не могла сподобатись монголам, адже титул короля ставив його нарівні з ханом Золотої Орди. Боячись посилення Волинсько-Галицької держави, хан Батий вже в 1257 р. послав проти неї 60-тисячне військо на чолі з темником Куремсою. Але попри чисельність, воно нічого не добилося [13, 840-842]. Новий похід 1259 р. на чолі з досвідченим полководцем Бурундаєм був для татар успішним. Він поставив перед волинянами вимоги знищити укріплення Володимира, Луцька, Крем'янця, Шумська та інших міст, чим послабив оборонно-військову міць держави [13, 849].

За цих умов перед Романовичами постало питання пошуку союзників. З цією метою в 1262 р. Данило здійснив подорож до Угорщини, прагнучи відновити з нею дружні стосунки [2, 354]. Восени того ж року в Тарнаві, на Холмщині, відбувся з'їзд монархів, на якому були присутні князь Малопольський Болеслав (Стидливий), король Данило з синами Левом і Шварном та князь Василько з сином Володимиром. Вирішувались проблеми взаємин Волинсько-Галицької держави з Польщею [13, 857-858].

Після смерті короля Данила в 1264 р. [13, 862] відбулось послаблення держави, адже не стало авторитетного керманіча. Правителем східної Волині з центром у Луцьку був його син Мстислав, а в західній частині краю правив Василько Романович, після смерті якого Володимирський стіл успадкував Володимир Василькович (1270-1288). Після нього, з 1289 року, у Володимирі став правити Мстислав Данилович, який об'єднав Західну і Східну Волинь. Його володіння включали Володимирську, Берестейську і Луцьку землі. Він встановив мирні стосунки з сусідніми країнами: „з Ляхами, і з Німцями, і з Литвою” [13, 933].

Єдність Волинсько-Галицького держави відновив король Юрій Львович (1301-1315 рр.) який, зважаючи на значення Волинської землі, своєю столицею зробив місто Володимир. На його печатці, на якій він зображений з короною на голові і скіпетром у руках, було написано: „Rex Russie, princeps Ladimerie” („Руський король, князь Володимирії”) [16, 52].

В 1303 р., вже через два роки після вступу на престол, Юрій I домігся створення самостійної волинсько-галицької митрополії з центром у Володимирі [9, 140].

Після Юрія I спільно правили його сини Андрій I і Лев II. Столицею їхньої держави залишався Володимир. Ситуація була непростою. Активізація антиволинської політики литовських феодалів на чолі з Гедиміном (1316-1341 рр.) змусила братів шукати підтримки у польського короля Владислава. А відновлюючи союз з Орденем німецьких хрестоносців, Андрій і Лев зобов'язувалися боронити його від татар та „інших ворогів”, під якими, на думку І. Левковича, слід розуміти литовців [11, 55]. Тим часом над Волинсько-Галицькою державою нависла загроза втрати цілісності. Саме

на час правління братів Литва окупувала Берестейщину і Підляшшя, а в 1323 р. загинули в битві з литовцями Андрій та Юрій. З їх смертю припинила існування династія Романовичів [18, 258-259].

За якийсь час боярська верхівка запросила на престол сина Мазовецького князя Тройдена Болеслава, одруженого з дочкою Юрія I – Марією. Він правив державою під іменем Юрія II з 1325 по 1340 р. [15, 4-5]. В час його правління стольний град Володимир був центром дипломатичних відносин з Європою [6, 13]. Однак надмірне сприяння іноземцям викликало незадоволення бояр і вони отруїли його 7 квітня 1340 р. [18, 222]. Смерть Юрія II поклала кінець політичній незалежності Волинсько-Галицької держави. Згасла і династія Рюриковичів, а з вокняжінням на Волині Любарта її заступила династія Гедиміновичів.

Такою є історична правда про наступницю Київської Русі Волинсько-Галицьку державу. Проте історична правда не вписувалась в схему ні дожовтневої російської, ані радянської історичної науки. Один з її апологетів М. Петровський в 1945 р. писав: „Українські буржуазні історики-націоналісти М. Грушевський і С. Томашевський створили теорію, що нібито спочатку центром української держави був Київ, а після занепаду Києва – Галицько-Волинська „державна”, князі якої нібито прагнули воз’єднати всі українські землі в єдиній українській державі. Ці історики-націоналісти невірнo трактують Київську державу, як державу лише українського народу...” [12, 9-10].

Заперечення історичної ролі Волинсько-Галицької держави і перебільшування ролі Володимиро-Суздальського князівства, як центру державності після занепаду Київської Русі є „коником” москвоцентристів. Відомий український історик Я Дашкевич зауважував, що особливо хвилюють їх висновки М. Грушевського, що київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII ст., бо ці висновки порушили звичайну схему „руської” історії, яка панує в російській історіографії досі. А українські офіційні історики-медієвісти чомусь вважають своїм обов’язком захищати генеалогію Російської держави, яка починалась, нібито від Києва [4, 17].

Виникає ще одне запитання. В якому сенсі ми називаємо Волинсько-Галицьке князівство державою і чи правомірною є така назва? Одразу ж зауважимо, що попри свідчення історичних джерел, що вже в часи Романа це утворення мало всі риси держави, в радянській історіографії термін „держави” щодо нього заборонявся. Так, згадуваний вище М. Петровський навіть наголошував: „са́ме князівство, а не держава” [12, 10]. Мало того, на догоду російським шовіністам навіть термін „Галицько-Волинська держава” вживати заборонялося. Та це й не дивно. Хіба ж у Росії, яка йменувалася Радянським Союзом, антиукраїнські сили могли визнати, що в той період, коли на землях України існувала європейська держава, на території Росії було лише удільне Володимиро-Суздальське князівство. До того ж залежне від Золотої Орди.

Однак в СРСР концепція, за якою після Києва центром Руської держави стала Москва, подавалася в підручниках як незаперечна істина. Що ж до історії України, то вона розглядалась лише мимохідь як додаток до історії Росії. Ця тенденція не змінилась і в наш час. В сучасних російських вузівських підручниках апологети „русского міра”, розглядаючи події середньовічної історії, Волинське і Галицьке князівства зумисне називають просто „волостями”, а їх об’єднання, яке стало основою виникнення в 1119 р. Волинсько-Галицької держави, вважають „просто успіхом володимирців у суперництві з галичанами” [10, 69]. Що тут скажеш? Це або дрімуче невігластво, або злісна фальсифікація історичних джерел на догоду шовіністичному російському обивателю. Насправді ж об’єднання Волині і Галичини було не просто епізодом, а історичною подією що привела до появи на карті Європи Волинсько-Галицької держави, яка проіснувала півтора століття.

Інсинуації моквоцентристів пояснюються тим, що вони ніяк не можуть визнати історичного факту існування в середньовіччі на теренах невідомої їм України, могутньої держави, з якою рахувалися європейські монархи. З позицією російських шовіністів усе зрозуміло. Однак викликає щонайменше подив, що майже подібною лінією притримуються й окремі нинішні українські історики. Як і їхні попередники радянського періоду, вони також заперечують у нас наявність не лише держави, а й гідних керманців. Виходить,

що нам немає чим гордитись, бо не було на волинсько-галицьких землях спадкоємництва ні державності, ні законів, ні культури. Відповідно до цієї тенденційної концепції наш край у XII-XIV ст. змальовується москвоцентами забитим і відсталим, який на-чебто перебував під культурним впливом північно-східного сусіда. І робиться це не випадково. Як слушно зауважує історик Я. Шашкевич, „такій політиці підпорядковано офіційну історіографію, яка, зрештою, приховано продовжує тенденцію так званого радянського часу – консервувати та заново прищеплювати українцям почуття меншовартості, поширюючи твердження, що мовляв, не було держави, не було володарів, які досягли найвищого можливого рангу в тогочасній українській державній ієрархії, тобто не було королів” [4, 8-9].

Показово, що терміни „держави” і „король” як радянські, так і новітні історики офіційного тлумачення пишуть у лапках, що засвідчує їхню політичну тенденційність і наукове невігластво. Так, згадуваний уже М. Покровський слово „держави” стосовно Волинсько-Галицької землі підкреслено пише лише в лапках [12, 10]. Але чого дивуватись компартійному історикові, якщо так поступає і сучасний український історик М. Котляр. Він вважає, що терміном „держави” щодо Волинсько-Галицького князівства користуються лише дилетанти, мало обізнані з історією цього періоду. На його думку, держава існувала тут лише 24 роки, в інші ж періоди це було просто князівство. На противагу М. Котляру фахівець з цього періоду академік Я. Ісаєвич твердив, що істотні риси держави (територію, систему адміністрації) мало кожне князівство. У свідомості тогочасних людей основним символом державності виступав князь, володар держави. Саме тому, як слушно вважав учений, де був незалежний князь, можна говорити про незалежну державу. Натомість у тих випадках, коли князь залежав від інших сюзеренів, є підстави стверджувати наявність державних васальних структур. Навіть у час роздробленості Галицько-Волинська земля, була своєрідною конфедерацією менших князівств, які попри боротьбу між собою, інколи досить гостру, залишилися частинами більшого цілого [7, 6].

Вимагають відповідної реакції заяви москвоцентристів щодо відсутності в українців гідних поваги керманичів. Історичні джерела свідчать, що Волинсько-Галицька держава XII-XIV ст. була монархією, на чолі якої в час її найвищого піднесення стояв король. Проте москвоцентристи цього не хочуть визнавати. Так, М. Котляр титул Данила Романовича пише в лапках: „король” Данило [8, 14], що є приниженням цієї видатної особи. Руський літописець постійно називає Данила Романовича королем. Таким знала його вся тодішня Європа. Таким визнавав його найвищий авторитет середньовіччя Папа Римський. Отже, написання королівського титула Данила в лапках академічним вченим, на думку іншого академічного вченого Я. Дашкевича, дає підставу звинувачувати його в фальсифікації джерел, бо в них цей титул вживається не в лапках, а разом з атрибутами королівської влади [4, 19].

Слід зауважити, що Данило Романович був не першим руським правителем, кого в Європі іменували цим високим титулом. Зокрема німецький єпископ Тітмар Мерзебурський (975-1018 рр.) у своїй „Хроніці” вживав титул „король русів” щодо Великого Київського князя Володимира Святославина та його сина Ярослава Мудрого [14, 59-61]. Говорячи ж про історію Волині й Галичини, не можна ігнорувати факту, що ще в 1189 році Галичина була проголошена королівством, а угорський король Бейло III з династії Арпадовичів оголосив себе королем Галичини і використовував цей титул до кінця свого правління, тобто до 1195 року. Король Ендре (Андрій II) мав титул Галичини і Володимирії з часу свого вступу на престол у 1205 р., а його син Коломан 1215 р. в Галичині був коронований на короля Галичини і фактично був ним до 1221 року. Коронування було підтверджене папою римським. Інший син Андрія II – Андрій III був тут королем у 1227-1230 роках. Словом, як вважав Я. Дашкевич, „Галицько-Волинська держава від кінця XII ст. в міжнародному аспекті вважалася королівством”[4, 20].

А щодо коронування Данила Романовича в 1253 р., то воно знаменувалося тим, що королем став, представник руської династії і проголошений він був папою римським з титулом „король Русі”, що було вище в порівнянні з титулом „короля Галичини і Людомирії”. Королівство Русі охоплювало всі західноукраїнські землі, а

внук Данила Юрій I Львович мав титул „король Русі і князь Лодомирії”. Лодомерія – це Володомірія, тобто Волинь, історичним центром якої був Володимир.

Про те, що держава Романовичів була знана в середньовічній Європі як Королівство Русі свідчить і титул останнього правителя держави Болеслава-Юрія II (1325-1340), який називав себе „з ласки Божої уроджений князь і дідич Королівства Русі” [18, 274].

Резюмуючи все сказане вище, зауважимо, що проблема ролі Волині в державотворчих процесах на західноукраїнських землях в XII-XIV ст. вже має свою історію. З аналізу джерел та історіографії видно, що Волинська земля відігравала провідну роль у державотворчих процесах на західних землях України в класичному середньовіччі. Започаткував тут державність володимирський князь Роман. Його син Данило найдовше сидів у Володимирі і Холмі, а Василько – в Бересті та Володимирі. Син Данила Мстислав княжив у Луцьку і Володимирі, син Василька Володимир – у Володимирі. Стольним градом короля Юрія I був Володимир. На Волині княжили і його сини Андрій та Лев. Нарешті останній правитель Волинсько-Галицької держави Болеслав – Юрій II жив і помер теж у Володимирі.

Ці видатні волиняни доклали максимум зусиль для зміцнення держави – спочатку князівства, а з 1253 р. – королівства. Під проводом шанованих на Волині правителів Волинсько-Галицька Держава зайняла почесне місце серед середньовічних європейських держав.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Головка О.Б. На чолі об'єднаного князівства: загадкові та невідомі сторінки біографії князя Романа Мстиславича / О.Б. Головка // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. Тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції. - Львів, 1993. - С. 93-95.
2. Головка О.Б. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. - К.: Видавничий дім „Стилос”, 2006. - 576 с.
3. Грушевський М.С. Звичайна схема „руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М.С. Грушевський // Пам'ятки України. - 1991. - №3. - С.4-7.

1083187

4. Дашкевич Я. Проблема державності на галицько-волинських землях (кінець Х – середини XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29-30 листопада 2001р.). – Львів, 2003. – С. 8-23.
5. Заяць А. Галич і Володимир – стольні гради Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29-30 листопада 2001р.). – Львів, 2003. – С. 41-48.
6. Ісасевич Я.Д., Мартинюк А.І. Володимир-Волинський. - Львів: Камінь, 1983.- 73 с.
7. Ісасевич Я.Д. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Данила Галицького) / Я.Д. Ісасевич // Київська старовина. – 2002. – № 1. – С.3-9.
8. Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К., 2001. – 153 с.
9. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – 220 с.
10. Кучинко М. Українська історія очима північних сусідів // Розбудова держави. – 2004. - № 1-3. – С. 68-75.
11. Левкович І. Нарис історії Волинської землі (до 1914 р.). – Вінніпег, 1953. – 169 с.
12. Петровський М. І. Західна Україна (Історична довідка). – К., 1945. – 36с.
13. Полное собрание русских летописей. – Ипатьевская летопись.- М.: Изд-во восточной литературы, 1962.- Т. 2.- 938 стлб.
14. Рапов О. М., Ткаченко Н. Г. Русские известия Титмара Мерзебургского // Вестник Моск. Ун-та. – Серия 8. – История. – 1980. - № 3. – С. 57-67.
15. Ржежабек И. Юрий II – последний князь всей Малой Руси / И. Ржежабек // Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси: Сборник материалов и исследований.- СПб: Типография Импер. Акад. Наук, 1907.- С. 1-66.
16. Цинкаловский О. Княжий город Володимир (Науково-популярний нарис). – Львів.1935. 111 с.
17. Шараневич И. История Галицко-Владимирской Руси от найдавейших времен до року 1453. - Львов: Изд-во Ставропигийского института, 1863.- 462 с.
18. Włodarski B. Polska i Rus 1194-1340. – Warszawa: Państw. wyd. naukowe, 1966. – 326 s.

